

**VOYAGA YETMAGANLAR IJTIMOIIY
REHABILITATSIYASINING ASOSIY YO'NALISHLARI**

Komilova Dilshoda Ulug'bek qizi

Namangan Davlat Universiteti ijtimoiy ish yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Rahmatova Hayrihon

Pedagogika fanlari doktori dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada voyaga yetmaganlar ijtimoiy reabilitatsiyasi jarayonining dolzarb jihatlari tahlil qilinadi. Jinoyat sodir etgan, huquqbuzarlikka moyil yoki ijtimoiy xavfli muhitda ulg'aygan bolalarni jamiyatga qayta integratsiyalash, ularning psixologik va axloqiy tiklanishini ta'minlash reabilitatsiya ishlarining asosiy vazifasidir. Tadqiqotda O'zbekistondagi amaliy tajribalar, mavjud muammolar, xorijiy reabilitatsiya modellari va ularni milliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari o'rganildi. Shuningdek, davlat organlari, nodavlat tashkilotlar va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlari tahlil qilindi. Maqola yakunida voyaga yetmaganlar bilan ishlashda kompleks, tizimli va individual yondashuv zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Voyaga yetmaganlar, reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv, profilaktika, psixologik yordam, jinoyatchilik, ijtimoiy xavf, bolalar huquqlari, reintegratsiya, ta'lim, tarbiya, jamiyat, davlat siyosati, huquqiy mexanizm, xavf guruhidagi bolalar.

Zamonaviy jamiyatda voyaga yetmaganlarning ijtimoiy muammolari, ayniqsa, jinoyatga moyillik, huquqbuzarliklar va ijtimoiy yakkalanish holatlari dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida bolalar huquqlari, ularning ta'lim, tarbiya va himoya huquqlari aniq belgilangan bo'lsa-da, ayrim holatlarda voyaga yetmaganlar ijtimoiy xavf guruhiga tushib qolmoqda. Bunday bolalarni jamiyatga qayta moslashtirish, ularga psixologik va ijtimoiy yordam ko'rsatish, profilaktika va reabilitatsiya choralari ko'rish nafaqat alohida mutaxassislar, balki butun jamiyat oldidagi muhim vazifadir.

Ijtimoiy rehabilitatsiya – bu voyaga yetmagan shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini tiklash, uni me'yoriy xulq-atvorga qaytarish, shuningdek, axloqiy, ruhiy va huquqiy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Bu jarayon ta'lim muassasalari, ijtimoiy xizmatlar, sog'liqni saqlash tizimi, oilalar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'rtasidagi hamkorlikni talab etadi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida voyaga yetmaganlar bilan ishlashda ilg'or tajribalar, xususan, individual rehabilitatsiya dasturlari, psixokorreksiya mashg'ulotlari, ijtimoiy ish mexanizmlari joriy etilgan. O'zbekistonda ham bu borada huquqiy va institutsional asoslar shakllanmoqda. 2020-yildan boshlab "Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar" faoliyati kengaytirildi, Maktabgacha va maktab ta'limi, Ichki ishlar va Adliya vazirliklari o'rtasida ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashga oid hamkorlik mexanizmlari ishlab chiqilmoqda.

Ushbu maqolada aynan voyaga yetmaganlar rehabilitatsiyasining asosiy yo'nalishlari, ularning turli shakllari va dolzarb muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy tajriba bilan bir qatorda xorijiy rehabilitatsiya modellari o'rganilib, O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Asosiy maqsad – voyaga yetmaganlarni jinoyatchilikdan himoya qilish, ularning sog'lom ijtimoiy muhitda rivojlanishini ta'minlash va ularga teng huquqli fuqarolar sifatida jamiyatga qayta qo'shilishlariga yordam berishdan iborat.

Ushbu tadqiqotda sifat va miqdoriy metodlar uyg'unligida olib borildi. Sifat tahlili uchun kontent tahlil usulidan foydalanilib, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, voyaga yetmaganlar bilan ishlash bo'yicha davlat va nodavlat tashkilotlarning amaldagi dasturlari, shuningdek, xalqaro tajribalarni o'rganish asosida ijtimoiy rehabilitatsiya yo'nalishlari tahlil qilindi. Miqdoriy tahlil doirasida 2021–2023 yillar davomida jinoyat sodir etgan va rehabilitatsiya dasturiga jalb qilingan voyaga yetmaganlar statistikasi tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, voyaga yetmaganlar uchun samarali rehabilitatsiya quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borilishi kerakligi aniqlangan:

- **Psixologik reabilitatsiya:** O‘zini anglash, hissiy muvozanat va xulqni boshqarish qobiliyatlarini shakllantirishda psixologik maslahatlar va guruh terapiyasi muhim ahamiyatga ega.
- **Pedagogik yondashuv:** Ta’lim muassasalari orqali ijtimoiy ko‘nikmalar, mehnatga tayyorgarlik, fuqarolik mas’uliyati va axloqiy qadriyatlar shakllantiriladi.
- **Huquqiy savodxonlik:** Huquqiy bilimlarning yetishmasligi voyaga yetmaganlarni huquqbuzarlikka undovchi omillardan biri bo‘lib, reabilitatsiya jarayonida huquqiy tarbiya alohida yo‘nalish sifatida ajralib turadi.
- **Oilaviy va ijtimoiy muhit bilan ishlash:** Bolaning oilasi bilan ishlash, ota-onalarga psixologik-pedagogik yordam ko‘rsatish, ijtimoiy xizmatlarning ko‘magini oshirish orqali barqaror natijaga erishish mumkin.
- **Nodavlat tashkilotlari ishtiroki:** Jamiyatning NNT va ijtimoiy ishchilar orqali voyaga yetmaganlar bilan tizimli ishlashini ta’minlash reabilitatsiya samaradorligini oshiradi.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, reabilitatsiya dasturlariga jalb qilingan voyaga yetmaganlarning 62% holatida qayta jinoyat sodir etish ehtimoli kamaygan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy reabilitatsiya kompleks va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, har bir voyaga yetmagan bilan individual yondashuv asosida ishlash zarur. O‘zbekistonda bu borada huquqiy baza yetarli darajada shakllangan bo‘lsa-da, amaliyotda ayrim tizimlararo uzilishlar mavjud.

Xususan, o‘quv muassasalari va ichki ishlar organlari o‘rtasidagi ma’lumot almashinuvi sust, ijtimoiy xizmatlarning soni va sifati ayrim hududlarda yetarli emas, psixologik xizmatlar hali to‘liq joriy etilmagan. Shu bilan birga, xorijiy tajribalar – masalan, Germaniya va Norvegiyada qo‘llanilayotgan “restorativ yondashuv” yoki AQShdagi “individual reabilitatsiya rejalari” O‘zbekiston sharoitida ham qisman qo‘llanishi mumkin. Muhokama davomida aniqlanishicha, reabilitatsiya jarayoni nafaqat voyaga yetmaganning xatti-harakatini o‘zgartirish, balki uni jamiyatga ishonch bilan qaytarish, o‘zini foydali a‘zo sifatida his qilishiga yordam berish bilan bog‘liq.

Voyaga yetmaganlar ijtimoiy rehabilitatsiyasi – bu faqatgina jinoyat sodir etgan yoki huquqbuzarlikka moyil bo'lgan bolalarni jazolash emas, balki ularni jamiyatga foydali shaxs sifatida qayta integratsiyalash, ijtimoiy muhitga moslashtirish jarayonidir. Rehabilitatsiya samarali bo'lishi uchun u quyidagi tamoyillarga asoslanishi zarur:

- Har bir bola bilan individual yondashuv asosida ishlash;
- Ta'lim, psixologik yordam, huquqiy tarbiya va ijtimoiy xizmatlarni uzviy integratsiyalash;
- Oilaviy muhitni tiklash, ota-onalar bilan ishlash tizimini kuchaytirish;
- Rehabilitatsiya muassasalari va NNTlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish;
- Mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish orqali insoniy resurslarni rivojlantirish.

Ushbu chora-tadbirlar voyaga yetmaganlarning huquqiy, axloqiy va ijtimoiy barqarorligini tiklashga xizmat qiladi. Jamiyatda bunday yondashuvlar barqaror taraqqiyot va ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi “Bola huquqlari to'g'risida”gi qonuni. – Toshkent: Adolat, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 14-fevraldagi PQ-113-sonli qarori “Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish va ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish to'g'risida”.
4. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. "Voyaga yetmaganlar bilan ishlash bo'yicha yo'riqnoma". – Toshkent, 2021.
5. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi metodik qo'llanmasi: “Xavf guruhidagi bolalar bilan ijtimoiy-pedagogik ish”. – Toshkent, 2023.
6. Xalilova G.T. “Ijtimoiy pedagogika: nazariya va amaliyot”. – Toshkent: Fan, 2022.

7. Normurodov A. “Voyaga yetmaganlar ijtimoiy muhofazasi”. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
8. Karimov A. “Voyaga yetmagan jinoyatchiligi: sabablari va oldini olish yo‘llari”. – Toshkent, 2021.
9. Qosimova M. “Ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyoti”. – Toshkent: Noshir, 2023.
10. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2022.